

APLINKUI GIEDRIŲ

Kai iki penkiolikto numerio platinau „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kroniką“, negalvoju apie atpildą, kada bus atlyginta mūsų tautai nepriklausomybe. Tikėjau, kad bus, nors pats nesitikėjau sulaukti. O ką platinau, imdavau iš patikimų rankų ir duodavau į patikimas, neklausdamas, iš ko gavo ir kam duos, neatsimindamas veidų. Juk žinai, kaip kartais būna... Man vienam tebus. Jausdavau: jeigu ką suima arba nužudo, tai esu paliktas atidirbti už juos. Nebūtinai, ką jie daro, o ką aš galiu. Tikslui, kuriam jie dirbo. Kunigas Jonas Boruta¹ rašė, kad „Kronika“, prasidėjus pertvarkai, jau buvo beveik susekta. Ar ne Dievo Apvaizda? Susekta... kada jos beveik jau nereikėjo. „Aidams“ susijungiant su „Naujuoju Židiniu“, paskutinis redaktorius pranciškonas poetas Leonardas Andriekus taip užbaigia skausmingos praeities ir žurnalo leidimo apibūdinimą: „O, Dieve, koks staigus pasikeitimas!“

Nuo šių žodžių norėčiau pradėti Antano Giedraičio-Giedriaus gimimo šimtmečiui skirtas mintis. Apie Antaną Giedrių, jo gyvenimą, kūrybą, vaikams žurnalus parašiau 1987 m. „Pergalės“ aštuntame numeryje kiek tada leido². Gal dabar daugiau parašys kiti. Todėl rašysiu aplinkui Giedrių. Ką tik aš galiu parašyti. Jeigu kitų vainikas Giedriui bus gražesnis, tai mano lapelis tegu pranyks tame vainike. Jeigu iš kitų vainiko iškris koks lapelis, tegu manasis užpildo tą tarpą. Rašau nepastodamas kelių nė vienam vertintojui ir vertinti palikdamas kitiems. Man siūlė: „Ar neparuoštumėte Antano Giedriaus kūrinių rinktinės?“ („Vyturys“). „Ar neparuoštumėte Juozo Krumino kūrinių rinktinės?“ („Vaga“). „Ar neparuoštumėte Mindaugo Tomonio kūrinių rinktinės?“ („Mokslas“)³... O, kaip mielai ši sau maloniausią darbą dirbčiau! Jeigu būčiau tų metų, kada reikėjo dėl duonos nemaloniai versti menkavertes prozos knygas.

Kai po universiteto baigimo ir studijų teko gyventi kaime, daug laiko turėjau tyloje galvoti. Augdamas į viską tenai žiūrėjau pirmą kartą, o tada paskutinį. Lyg antrą kartą gimiau... Išmokau branginti trupinį. Koks artimas gali būti ir žmonių varganumas! Jei kas nors mažai ką reiškia mums, tai gal ką nors reiškę savo laikui. Kaip mus mokė viską suniekinti! Tas nepadarė to, kad tą padarė, tą darė, kad to nedarė, nepasidarė toks, kad pasidarė kitoks... Betgi tai dar ne viskas. Gal svarbiau, kad tas ar tas yra. Net jo klaidų ir trūkumų analizė mus gali patobulinti. Tas ar tas, takeliais juoduodamas per pilkas prieblandas po tą ar tą vietą, rodo, kaip takeliai susuko mūsų istorijos klodus.

Jurbarke po karo Giedrius buvo nutylėtas, vėliau viešumoje ir užmirštas, netgi

---

¹Šiandien vyskupas.

²„Antano Giedriaus pasakų keliais.“

³Atkūrus nepriklausomybę. „Vaga“ siūlė dar ir Stasio Santvaro.

dabar jo atminimas ne toks, koks turėtų būti⁴. Jo, švietimo kūrėjo 1918 metais, vieno žymiausių mūsų pedagogų, žinomiausių vaikų rašytojų, pirmojo vaikų žurnalo leidėjo... Jis apie save prabilo pats 1979 m. Čikagoje pasirodžiusiu „Mūsų Jurbarku“. Kai prisimenu, su koku džiaugsmu tėvai minėdavo nepriklausomybę net ją praradus, koks iškilmingas būdavo net paprasčiausias mūsų švenčių atminimas, nesistebiu, kodėl dabar taip liejama neapykanta ant jos, kada ir sunkumai keliami ne su rūpesčiu juos pašalinti, o su pasimėgavimu, kad pasitaiko progų per juos sukiršinti. Norint sunaikinti tautą, žemę po kojomis reikėjo aplieti raudonu krauju, o dvasinę erdvę uždengti raudonu uždangalu. Išnaikinti mentalitetuose giluminį lietuvių tapatumą. Nuolatinį kultūros ilgesį pakeisti nuolatinio kultūrinio menkavertiškumu. Tam reikėjo pirma sujaukti žemę, kad užaugtų keistos kartos, kurios negalėtų susivokti vertybėse ir stotų prieš savo tautą, pačios nejausdamos, kuo stoja. Prūsai šitokia klasta buvo nutautinti.

Baltos lankos, juodos avys... Iš Antano Giedriaus vieno elementoriaus „Vyturėlis“ kurį laiką mokiausi ir aš. „Pavasaris“. „Vasara“. „Ruduo“. „Žiema“. Tai jo skyriai. Donelaitiški. Ligi Stepo Zobarsko „Aušrelės“ daug tų vadovėlių išėjau. Bet visi jie mokė vaiką sutartinai su šeima. Kaip kas gyveno, tačiau kiekvienas turėjo bažnytinius, išieginus, kasdienius, darbinius drabužius ir žinojo, kada juos apsivilkti. Vieno bažnytiniai gali būti prastesni už kito išieginus arba kasdienius, bet visi vienas kitą gerbė vien dėl progos, kuria apsivelkami bažnytiniai drabužiai. Savo raštais Giedrius mokė, kada apsivilkti bažnytinius, kada kitokius drabužius, todėl ir jo raštai vieni su bažnytiniais, kiti su kasdieniais drabužiais. Jis mokė sumanumo, darbštumo, artimo meilės, ugdė sąmonę, kad mūsų istorija nevirstų nesąmonių klodais, o vaikas neužaugtų nei su žeminančio menkavertiškumo, nei su išdidaus egoizmo jausmais. Pernai iš kažkieno lūpų išgirdau, kad Giedrius buvo poniškas. Nežinau. Vieną kartą jį temačiau. Neatrodė man poniškesnis už Klišių pradžios mokyklos mokytoją Vincą Ždankų ar mano tėvą, vilkintį prastesniais drabužiais, aną kažkokią visiems iškilmingą pavakarę. Gal dėl to, kad žmonės žinojo, kada bažnytiniais drabužiais apsivilkti? Skaitydami „baltos lankos, juodos avys“, atsiminkime, kad skaitome kartu ir „juodos lankos, baltos avys“, ir stebėkime, kada baltos lankos pavirsta juodomis, o juodos avys apsimeta baltomis.

Jurbarko mano mokslo metais Giedrius dar nebuvo užmirštas, kone visi dar jį atsiminė, jo knygų bei žurnalų buvo pilna pas visus. Nei universitete studijuodamas, nei Rašytojų sąjungoje dirbdamas jo pavardės neišgirdau. Tik Teofilis Tilvytis per vieną susirinkimą priminė rašytoją, spausdinusį kūrinių Rabindranatho Tagore's stiliumi, ne per stipriausių... Priminė neminėdamas

---

⁴ 1992 m. tokiais straipsniais siekta, kad atminimas būtų koks 1997 m. arba dar didesnis.

pavardės. Gerokai vėliau paklausiau poetą Joną Graičiūną, buvusį Lietuvių rašytojų draugijos valdyboje, ar Giedrius nepriklausė draugijai. Jis, sako Graičiūnas, gyveno kažkur, toli nuo visų...⁵

O kaip vaikų rašytojas ir tada po Prano Mašiotą jis buvo žinomiausias. Jo tėvas, anot mano tėvo, prie caro buvo valsčiaus viršaitis, titnagas, turėjo septynis vaikus iš dviejų tos pačios giminės žmonių, keturiasdešimt hektarų prastos žemės Lukšiuose prie Dainių pelkės, vaikus švietė, kai gyvenova maži su Antanu, tai kokį rublį jam kartais duodavo, visada pabardamas pakeltu pirštu, o Antanas svajodavo apie knygas, dar tada draustas, lietuviškas, taip jų norėdavo, žiūrėdavo į tolimas, naktį parke vienas į žvaigždes...

Giedrius išleido pusę šimto knygų, parašytų arba paruoštų. Reikėtų kai kurias ir čia paminėti - kūrybos gairėms. Pirmoji - „Iš mokslo dienų“, beletrizuoti atsiminimai, išėjo 1917 m. Voroneže, paskutinioji, išėjusi jau po mirties, praplėsta ir baigta tvarkyti kitų išėvijoje gyvenančių jurbarkiečių, - monografija „Mūsų Jurbarkas“, taip pat atsiminimai su miesto istorija ir daugybe duomenų, kur, bent man atrodo, svarbiausia - „mūsų“: nuo 1918 metų. Pasibaigia viskas 1944 metais - lyg paliekama toliau kitiems, kurie bus kilę iš čia ir jausis turį teisę parašyti „mūsų“⁶. Tarp šių dviejų sutelpa visos jo knygos, o svarbiausios - pasakų rinkiniai: „Devynios pasakos“ (Tilžė, 1920), „Sutemų šnekos“ (Jurbarkas, 1925), „Kasdienės pasakos“ (Kaunas, 1942), „Aišvydo pasakos“ (Čikaga, 1971). Tai Giedriaus sukurtos pasakos. Jis rinko ir žmonių pasakas, pritaikydavo skaitytojui. Dažnai sunku ir atskirti, kur literatūrinė pasaka, kur perkurta tautosaka. Iš tokių rinkinių svarbiausi: „Mūsų liaudies pasakos vaikams“ (Tilžė, 1922), „Tautos pasakos“ (Jurbarkas, t. 1, 1930), „Pasakos“ (Kaunas, t. 1, 1930), „Tėvų pasakos“ (Vokietijoje, 1.1,1951, Amerikoje, t. 2,1972), „Užburti keliai“ (Amerikoje, 1961). Pusiaus beletristika, pusiau pasaka, tinkanti ir suaugusiems, ir vaikams, viena svarbiausių knygų „Lukšijai“ (Čikaga, 1959). Pasakų stiliaus ir moksliniai apsakymėliai „Gamtoje pasidairius“ (Kaunas, 1938).

Iš kitų žanrų galima paminėti beletristikos vaikams knygeles „Apsakymėliai“ (Tilžė, 1925), „Pašnekos“ (Kaunas-Marijampolė, 1930), „Šlubys“ (Kaunas-Marijampolė, 1934), „Taunienės bičiuliai“ (Vokietijoje, 1947), „Murklys“ (Amerikoje, 1962), eilėraščių rinkinius vaikams „Rausvas lapas“ (Tilžė, 1930), „Šviesos rate“ (Tilžė, 1930), scenos vaizdelius „Mažiesiems pasižiūrėti“ (Kaunas-Marijampolė, 1930), poezijos knygą „Pasakėčios“ (Amerikoje, 1959), poetinę prozą

---

⁵Viename laiške Pranui Dom. Girdžiui užsimena, kad į Rašytojų draugiją buvęs įrašytas. Ištraukas iš tų gausių laiškų su savo komentarais paskelbiau „Naujajame Židinyje“ (1993. - Nr. 2. - P. 43-59).

⁶1996 m. išleista stora knyga „Jurbarkas“ (red. Arnoldas Piročkinas). Nesu jos dalyvis, nejučiu noro recenziją rašyti. Leidėjai prašo žmonių nurodyti netikslumus, praleidimus. Šiuo atžvilgiu neabejingas.

suaugusiems „Nušviesti takai“ (Kaunas- Marijampolė, 1930), apsakymus suaugusiems „Smilgos“ (Amerikoje, 1969). Rūpi ne tiek visas knygas suminėti su tikslia išleidimo metrika, kiek parodyti, ką Giedrius rašė, kaip ir kur leido. Geriausia jo kūryba turi vertę.

Kol neišmetė komunistai, Giedriaus knygos buvo visose Lietuvos pradinėse mokyklose šalia Konstantino Bajerčiaus, Kazio Binkio, Bernardo Brazdžionio (Vytės Nemunėlio), Bronės Buivydaite, Petro Cvirkos, Liudo Dovydeno, Kazio Jakubėno, Jono Mackevičiaus-Nord, Prano Mašiot, Salomėjos Nėries, Vytauto Tamulaičio, Antano Vaičiulaičio, Stepo Zobarsko, Leonardo Žitkevičiaus ir kitų mūsų ir užsienio rašytojų knygų. Tos mokyklos su raudonais stogais ir baltai nudažytais langais iš tolo geltonavo tarp kaimo sodybų. Jose būdavo bibliotekėlės. Vaikai dar būdavo mokomi pas dideles pirkias turėjusius ūkininkus. Norint suvokti, ką Giedrius anuo metu reiškė ir padarė kaip rašytojas ir pedagogas, iš ko atsiradusi jo kūryba, reikia būtinai perskaityti „Mūsų Jurbarką“. Nors ir nebūtų žinoma, ar priklausė Rašytojų draugijai... Pirmą kartą Giedrius tarp kitų rašytojų pasirodė kolektyviniame „1942 metų literatūros metraštyje“. Pernai „Kultūros baruose“⁷ buvo rašoma, kad šis leidinys kilo iš 1942 m. sumanyto žurnalo, kad išspausdintas pa- geltusiam karo metų popieriuje. Aš turiu liuksusiniame. Rašytojas Jurgis Jankus pasakojo, kad buvo išleista tiek egzempliorių, kiek autorių dalyvauja. Tik man ir liko neaišku - ar liuksusinių, ar iš viso. Kažin - kieno egzempliorių aš turiu? Giedrių randame ir 1947 m. Vokietijoje išėjusiuose „Tremties metuose“, ir „Lietuvių beletristikos antologijoje“ (t. 1,1959). Šiaip jis bendradarbiavo nepriklausomybės laikų periodikoje, dažname išėjusiuose leidinyje. Lietuvoje po karo ilgainiui taip pat pradėtas minėti ir vertinti⁸.

Regioninė, Nemuno, Mituvos, Imsrės, Antvardės upyno, XIX a. pabaigos bei XX a. pradžios ir nepriklausomybės laikotarpio dvasios Giedriaus kūryba tokia užsikonservavusi ir išėjusiuose, bet ji ne siaura. Giedrius gal bus dabar atrandamas iš naujo, gal ir su neteisingais priekaištais, gal kam ir nesuprantamas, kadangi tikrovė, iš kurios jis kūrė, sunaikinta ilsisi praeities ramybėje. Nemanau, kad visiems darniai susilydytų viskas „Lukšiujuose“, kur jis beletrizavo ir prasimanymus, gyvus dar mano laikais. O kad vertintojai rašytoją atitraukia nuo tikrovės ir patys, patyria ir aš. Nepaisant parašymo vietos - Tolminkiemis, mano eilėraštis „Raudoni miestai“, girdi, nuspalvintas vaizduotės. Betgi Mažosios

---

⁷ Ruseckaitė A. *Primiršto laikotarpio literatūros bruožai 1941-1944 m. (Apie hitlerinės okupacijos metų lietuvių literatūrą) I* / Kultūros barai. - 1991. - Nr. 6. - P. 64-68; Nr. 7. - P. 65-68.

⁸ Išleistas kelios knygos. „Sutemų šnekos“ (1985) cenzūruotos pagal to meto reikalavimus. Kitos atkūrus nepriklausomybę, tačiau dėl pažeidimų protestavo rašytojo dukterė Grožvyda Giedraitytė, gyvenanti Čikagoje. Vilniuje 1993 m. teko susitikti ir klausytis jos nelinksmų pasakojimų apie Jurbarką, Barkūnuose 1944 m. paliktus gimtuosius namus, prie kurių pasitiktą gyventojų šalčiu.

Lietuvos miestai - Tilžė, Ragainė, Įsrutė ir kiti, net kaimų sodybos, išmūryti iš raudonų gerai išdegtų plytų. Kaip Ragainės pilis... Tarpais tik cementu papilkinti.

Jurbarkė taip pat buvo nemaža raudonų mūrų. Dabar aiškiausiai raudonuoja bažnyčia. Bukais bokštais: po sudegimo, atsimentu, prie vokiečių parapija ginčijosi su klebonu Anatolijumi Stanevičiumi, ar bokštus atstatyti, panašius į Vilkijos, ar naują kleboniją statyti. Parapija - už bokštus, klebonas - už kleboniją. Laimėjo klebonas: pastatė 1944 m. ir pabėgo, o į kleboniją tuojau įsikraustė rusų kariuomenė. Ko tik joje nebuvo...⁹ Jurbarkė raudonuoja kaip raudonavę apgriautas Bunkienės mūras už miesto, nameliukas Dariaus ir Girėno gatvėje prie Imsrės tilto, parko tvoros dalys, vienas vartų stulpas, gal Vinco Grybo muziejus, dar kai koks namas. O raudonavo, lyg pirtis ir skerdykla, parko tvora su vartų stulpais, Žiliaus namas Kauno gatvės gale, Donelaičio gatvėje evangelikų klebonija ir tvartas, kurią enkavedistai pavertė kalėjimu, kai tardomas buvau ir pats; už autobusų stoties - už buvusio Gromato garažo Vydūno gatvėje, caro laikų pašto vietoje, mūras, kurią naciai buvo pavertę spygliuota viela aptvertu kalėjimu ir laikė jame prancūzų ar anglų belaisvius lakūnus; odų dirbykla ant Imsrės kalno prie kapinių, ties kuria Giedriaus laikais Imsrės lankutėje visi suvedavo dvesiančius arklius; „zemslynė" - rytuose prie Nemuno caro laikų „zemskio" buveinė, kurioje gyveno apsistoję į Vakarus 1944 m. besitraukią pabėgėliai ir kuri po karo nugriauta, Vytauto Didžiojo gatvėje kunigų Antano ir Eugenijaus Sabaliauskų tėvo namas, kur buvo po karo paštas, o nuo vokiečių okupacijos laikų knygynas, kuriame paskutinė pro atviras duris 1944 m. spalio 8 d. mūsų išvakarėse mano matyta knyga buvo... Michaelio Zorno „Zwischen Strom und Steppe", pakartotinai išleista... Kaune. Gal vokiečiams pasiskaityti? Raudonavo visas alaus bravoras, vėliau linų fabrikas, Klišių dvaras už Imsrės prie Girdžių vieškelio, pietinės miesto dalies sudegę mūrai, dar kiti pastatai, net Kiduliai anapus Nemuno. Jurbarkas pats buvo panašus į raudoną miestą.

Jo ir vaizdas buvo visai ne toks. Centrinės gatvės ir turgavietė grįstos akmenimis, kitos tik žvyruotos. Be katalikų bažnyčios bokštų, mėlynavo dar evangelikų liuteronų rudos medinės bažnyčios bokštas, Dariaus ir Girėno gatvėje buvo caro laikų muitinės pastatas baltomis kolonomis. Kur po karo įrengtas stadionas, ten stovėjo gelsvai dažyti Jono Eičo prekių sandėliai; ikikarinė žaidimų aikštė su vartais plytėjo į pietus nuo Gedimino gatvės tarp Vinco Juškaičio,

---

⁹ Laisvoje Lietuvoje klebonija sugrąžinta, daugiau negu po 50 metų atstatytos bokštų smailės (1995). Nauji altoriai buvo rengiami ilgą laiką, klebono Mykolo Buožiaus rūpesčiu. Kiek jie panašūs į 1940 metų altorius, prieš gaisrą? Šiaurinėje sienos nišoje šalia durų tada buvo Kryžiaus Kelio spalvoti paveikslai (šventoriaus pusėje, iš lauko). Apie bažnyčią galima pasiskaityti „Jurbarkė" (1996) (šioje „banguotoje" knygoje pateikta daug vertingų dalykų). Straipsnis rašytas 1991-1992 m., todėl apie tai, kokie mūrai raudonuoja Jurbarkė (žr. toliau), kai viskas keičiasi, reiktų kito. Koks nors pastatas išskiriamas bendram vaizdai susidaryti, kaip miestas atrodė iki 1940 m. gaisro ir maždaug dešimtmetį paskui.

Macaičio ir Ambrulio namų. Prie turgavietės stovėjo dvi sinagogos - geltona mūrinė, kita gražios drožybos medinė, pačių žydų, mušant vokiečių kareiviams, nugriauta, statyta XVIII a. Jos balkone sėdėdavo barzdoti rabinai ir žiūrėdavo į turgų. Dar kelios mažesnės savitai išsiskirdavo iš miesto pastatų, o tolumoje į vakarus ant Nemuno kalno buvo matyti trumpi drūti Sudargo bažnyčios bokštai ir didelis vėjinio malūno sparnų ratas. Jurbarkas ir degė ne taip, kaip Kazio Borutos „Sunkiuose paminkluose“. Feinbergų malūne sprogimas, panašus į atominį grybą, vieną 1940 m. liepos sekmadienį užkūrė miestą, o per naktį nuo gaisro raudonavo visa parapija. Karui prasidėjus sudegė tik mediniai caro laikų prieglaudų pastatai toje vietoje, kur dabar sulaidoti rusų kareiviai, ir sargo namas prie žydų kapinių. Užėinant vokiečiams. Užėinant rusams 1944 m. sudegė Dariaus ir Girėno gatvėje „Gavėnio viešbutis“ ir dar keli namai. Degė ne miestas, o aplinkiniai kaimai. Už Kuturių, Geišių kaimo šiaurinėje pusėje 1941 m. paguldė galvas apie 200 rusų kareivių. Atsimenu baisų tanką, tarp daugybės mažesnių žvangėjusių jų traiškyti, jo dvylika ratų suskaičiavau gal už pusantrą kilometro stovėdamas. Kelių pastatų griuvėsiai stūksojo nuo Pirmojo pasaulinio karo gaisrų: parke rūmai¹⁰, malūnas prie medinio tilto per Mituvą, kurio skyles ir man teko užkalinėti, kad arkliai neišsisuktų kojų. Vienas didelis dviejų aukštų mūras Striplaukyje prie pat Mituvos buvo visai nugriautas gana seniai, tik Giedriaus „Žiburėlyje“ išliko. Į vakarus šiluose dundėjo nemažai lentpjūvių ir malūnų - Gavėnio, Orento, Bylos, Basčio... Kalnėnų kaimas buvo gražus, o žvyrą kasdavo prie Smukučių šilėlio, į kurį įvažiuojant prie ažuolo buvo prikalta kopyltėlė, taip pat panaši į raudonus miestus. „Ten prikaltą prie ažuolo radom užgimę kopyltėlę ties pat šileliu, kuriame negirdėt vandeninio malūno dūzgimo...“ - tai apie ją rašiau eilėraštyje „Tenai“. Kur dabar už kapinių senoji ir naujoji ligoninės, kur žaliuoja pušynas, pasodintas nepriklausomybę atgavus, tenai caro kavalerija keldavo dulkes pratybų smėlynuose.

Donelaičio gatvėje netoli Bregauskio vaistinės buvo cementinių blokų kalėjimas ir valsčius - iš jo po karo nešėmės dokumentus ir antroje pusėje rašėme mokyklose. Parkas apie Vytauto Didžiojo paminklą vadinosi Nepriklausomybės sodas, dabartinė Petro Cvirkos gatvė - Vaižganto gatvė, o kita, prie Imsrės, - Valančiaus. Tokį Jurbarką mačiau ne tik aš, bet ir Giedrius.

Jis gimė 1892 m. balandžio 4 d. Lukšių kaime. Po savo tėvo mirties radau Giedriaus laiškus, kai juodu senatvėje susigalvojo išsinarplioti savo giminystės ryšius, minėdami jaunas dienas, Jurbarko pradžios mokyklą, kur viename suole sėdėjo, lankė ją kartu ir su mano dėde, gyveno netoli tos tebesančios mokyklos gal prieš porą dešimtmečių nugriautame name. 1989 m. vasarą Mečislovui Laurinkui perdaviau Antano Giedriaus brolio Juozapo Giedraičio,

---

¹⁰ Centriniai rūmai tarp dviejų išlikusių šoninių gimnazijos mūrų. Man mokantis griuvėsių vietoje buvo cementinė teniso aikštė.

nepriklausomybės laikais Jurbarko gimnazijos mokytojo ir inspektoriaus, išvežto 1940 m. be jokio nusikaltimo, septyniolika metų kirtusio Sibire miškus, sugrįžusio 1957 m. ir senokai mirusio, dar su baime rašytą „Pro memoria” - nepilną storą sąsiuvinį rudais viršeliais¹¹. Jam baisu iš lagerio po tiek metų buvo pareiti į Jurbarką. Parėjo naktį pas savo seserį Bylieneį, kad niekas nematytų. Nedidelis Bylos malūnas su lentpjūve stovėjo pravažiuojus paskutinio Lietuvos teisingumo ministro Antano Tamošaičio gimtinę Smukučiuose keliui atsišakojant į Južų kaimą. Ten, ant kalnelio, buvo pasviręs senas kopyltstulpis šalia pušyno, o žemai Karakono trobelė. Stebėdavausi, kaip Giedrius susibičiuliavo su aukštaičiu Kaziu Šimoniu, kuris nupiešdavo, atrodo, keistų žmonių: eina pamiškėmis su ausinėmis kepurėmis, tačiau... basi. Lyg elgetaudami. Kai man pačiam ties tuo kopyltstulpiu švarutėlėmis pamiškėmis pušų spyglių kilimais norėdavosi basam pavaikščioti, suprasdavau...

„Pro memoria” radau parašyta: brolis Antanas, ubagu būdamas, sumanė leisti vaikams laikraštelius. Gavo Barkūnų kaime šaltžemio sklypelį, negėrė, nerūkė, nevalgė mėsos, dienomis mokytojavo, po pamokų statėsi namelį, sausino žemę, o naktimis prie žiburio rašė savo „Žiburėliui”. Kur 1920 metais Jurbarko buvo Naujoji g. Nr. 4? Tenai Antanas Giedrius leido pirmus nepriklausomoje Lietuvoje žurnalus vaikams. „Žiburėlį” redagavo ir leido iki 1924 m., kada susitarė perduoti Lietuvos Raudonajam Kryžiui, pažadėjusiam sumokėti skolas. Deja, „Pro memoria” parašyta, kad Raudonasis Kryžius Giedrių apgavo - skolų nesumokėjo. Dr. Roko Šliūpo tada perimtas Giedriaus „Žiburėlis” per Antrąjį pasaulinį karą virto tikru meno žurnalu. Gal suprantamesnis todėl bus ir visų jurbarkiečių „Žiburėlio” bendrąbarbių pasitraukimas 1925 m. ir „Saulutės” išleidimas (ėjo

---

¹¹Medinis mokyklos pastatas tebestovi į kairę prie parko einant kapinių linkui. Rastuose dokumentuose tėvas mokyklą baigė 1907 m., patikslinami ir gimimo metai - 1891 (po karo pasus kaitaliojant suklysta - 1892). Pažymėjimas rusų kalba, mokyta rusiškai, mokykla vadinosi „народное училище”, nurodoma mokinio kilmė, gimimo vieta, katalikų tikėjimas. Giedraičio „Pro memoria” atidaviau Liudvikui Gadeikiui: „Pergalės” žurnalas tada rinko politinių kalinių ir tremtinių atsiminimus, bet Kaune gyvenančios mokytojos Birutės Masaitytės (pažinojusios Giedrių) laišku buvau paprašytas būtinai įteikti Mečiui Laurinkui, į Filosofijos ir sociologijos institutą. Dėl susiliejančio rašto negalint kopijuoti, Laurinkus davė mašininkei, padauginti (jei originalą atimtum) ir pats iš tos vietos išėjo, išrinktas deputatu atsидūrė Anglijoje. Po pusmečio paklaustas nurodė kreiptis į Gadeikį: viskas pateko ten, iš kur mokytoja prašė paimti. Gadeikis aiškino - per 1991 m. sausio įvykius viską slapstant, kol kas nerasta. Tikėdamasis vieną mašinosraščio egzempliorių gauti sau, kitą Aleksandrai Giedraitienei, mažai ką pasižymėjau. Išvardijama visa giminė, tėvas buvo du kartus vedęs, vaikai dviejų motinų: pirmoji - Juškaitytė iš Kuturių, antroji - jos sesuo (mirus pirmajai žmonai, vedė mirusios seserį), 1941 m. išdavė „smetonininkas Čelkys”, pats vėliau išvežtas, Giedraitis mišką kirto su „tautininkų valdžios ministrais” Juozu Tonkūnu ir Konstantinu Sakeniu. 1941 m. iš Rotulių išvežtos Salomėjos Bastienės mergutinė pavardė - Giedraitytė. Jei neatsirastu, tegu nors tiek nedingsta, bet kreipiuosi į visus, prašydamas ieškoti.

1925-1931 m.). Giedrius lino į skolą iš skolos, Jurbarkę įkūrė „Pasakos“ bendrovę vaikų literatūrai leisti. Su savo svajonėmis ir pasiaukojančiais darbais¹². „Pro memoria“ apie jo paskutinę naktį 1944 m. Barkūnuose pasitraukiant į Vakarus tiek parašyta: stovėjo kieme ir šnibždėjo artimiesiems žiūrėdamas į žvaigždes - keturiasdešimtaisiais išvežė brolių, o dabar išveš ir mane...

Barkūnuose vienas šalia kito tebėra trys namai: muzikos mokytojo Benedikto Vasiliausko¹³, kurio seserį Giedrius buvo vedęs, Juozapo Giedraičio, palikusio „Pro memoria“ su eilėraščiais, ir Antano Giedriaus, kur jis ne tik rašė, bet ir savo sklype augino rečiausių augalų, net ginkmedį užsiaugino. Giedrius nuo Dainių pelkės atsikėlė prie Nemuno. O ta pelkė buvo matoma iš toli. Ji tik dabar iškasta. Man auginant jį dar pūpsėjo savo durpynų beržiukais ir spanguolynais tarp akivarų iškilusi į dangų ir smarkiai degdavo. Puikiausia vieta velniams... Netgi visi malūnai, net vėjiniai pavieškeliais, tebestovėjo. Ar ne velniams? 1940 m. Augustinas Povilaitis ir Kazys Skučas pasitraukė į Žygaičių kaimą. Kur tie Žygaičiai? Man Vilniuje administraciniame vadyne jų nesurado. O tėvas sakydavo, kad keli ūkininkai šalia Povilaičio tada gražaus, dabar visai nuskurusio ūkio - tai Žygaičiai¹⁴. Iš jų gerai matyti Dainių pelkė. Norėčiau šį tą vis pridėti prie Giedriaus žurnalų bendradarbių jurbarkiečių ar „Mūsų Jurbarkė“ paminėtų. Pranas Imsrys-Bastys gimė Geišių kaime, 1944 m. pėsčias nuėjo į Hamburgą. Kanadoje gyvendamas išleido dar tris poezijos knygeles vaikams. Neaptikau kol kas nė vienos. Jo tėviškėje Geišiuose vėliau gyveno Antanas Bertulis. Apie 1947 m. Alytuje enkavedistų užmuštą Konstantiną Bajerčių-Sūkurį dabar nemažai rašyta. Jis augo Miliušių dvare į šiaurę nuo pelkės, mokėsi Jurbarko gimnazijoje, jo žmona Kazio Borutos sesuo. Antano Giedriaus žmona Iliuminata Vasiliauskaitė-Giedraitienė (1892-1966) - N. Bangelė (Nemuno Bangelė) išleido vaikams knygeles „Mamos pasakos“ (1923) ir „Vyturėlis“ (1930), vasario mėnesį nuo jos gimimo taip pat suėjo šimtas metų. Teodoro Šuravino tėvas buvo rusas,

---

¹² Žr. „Naujasis Židinys - Aidai“. - 1993. - Nr. 2, Giedriaus laiškų Girdžiui ištraukas. Visko paskelbti nėra galimybių. Jeigu kas domėsis Giedriaus gyvenimu, laiškus su retais duomenimis patartina perskaityti (ypač nepublikuotus).

¹³ Gimimo 90-metis minėtas 1997 m. Apie Vasiliauską rašoma Vyliūtės monografijoje „Vladas Baltrušaitis“, Čikagoje išleistame „Mūsų Jurbarkė“, „Jurbarkė“ (1996). Nuo 1945 m. pasikeisdamas su Antanu Šarkausku, Janušu, Edvardu Liorencu, man dėstė muziką Jurbarko gimnazijoje (sovietmečiu pavadintoje vidurinė mokykla). Visi mokytojai ką nors palikdavo atminimui iš savo būdo. Vasiliausko atsimenu originalų paprotį pasivėlinusiems į pamokas auklėti: iš kelnų kišenės išėmęs kamertoną suduodavo į suolą ir tiesdavo: „Paimk, vyruk!“ Klasė mirdavo iš juoko, kai pasivėlinusieji, užuot ėmę ausimi garsą iš kamertono, imdavo ranka patį kamertoną mokytojui iš rankos. Prasidėdavo naujos auklėjimo ceremonijos, kartais klasė būdavo juoku marinama pusę pamokos. Šiaip Vasiliauskas buvo kultūringas, ramus mokytojas, jį esame apšnekėję laiškais su Stasiu Santvaru, taip pat pažinojusiu.

¹⁴ Plačiau aprašyta knygos „Saulėleidžiai į žiemos ir į vasaros vakarus“ skyriuje, paskelbtame „Apžvalgoje“ (1996). Imsrio radau ir „Vilką meškerioją“.

motina lietuvė, ilgą laiką „Žiburėlyje“ ir „Saulutėje“ jis pasirašinėdavo tik inicialais ir slapyvardžiais. J. Karuža - tai Gustavas Krauzė. Jurbarke tada yra vaikščioję Vaižgantas, Vydūnas, Pranas Mašiotas, didžiausias Giedriaus rėmėjas, Kazys Šimonis, vienintelis dailininkas, kuriam tada rūpėjo vaikai, Enzys Jagomastas, pats vaikystėje pirma turėjęs išmokti vokiškai, kad galėtų eiti į mokyklą... Antano Giedriaus žurnaluose pradėjo savo kūrybą skelbti Jonas Kuzmickas-Gailius (1913-1984), žinomas kunigas, rašytojas, pedagogas, išleidęs nemaža poezijos ir prozos knygų vaikams ir suaugusiems. Jo tėvas Jonas Kuzmickis buvo mokytojas, J. Karklelio slapyvardžiu rašė į laikraščius spaudos draudimo metu, atsikėlė į Jurbarką, kur po Antrojo pasaulinio karo mirė, kur Jonas Gailius 1931 m. baigė gimnaziją¹⁵. 1919 m. šapirografuotą laikraštėlį „Spindulys“ gimnazijoje su kitais pradėjo leisti Giedriaus mokiniai Konstantinas Bajerčius, Simas Bakšys, Pranas Paulauskas, Dzidorius Giedraitis. Simas Bakšys¹⁶, kaip ir Jurbarke mokėsis viso pranciškonų gyvenimo Kretingoje siela religinės spaudos redaktorius, Sibire žuvęs tėvas Augustinas Dirvelė, kaip ir „Židinio“ bendradarbis, nepriklausomybės kovų savanoris, Lietuvos kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus vedėjas, 1944 m. vienoje naikintuvo kabinoje su vokiečių lakūnu, laikydamas jam prie smilkinio revolverį, pasiekęs Berlyną, vadovavęs Australijos lietuvių bendruomenei majoras Simas Narušis, buvo mano motinos giminės. Jiems, o ir ne vienam kitam, čia minimam, sukako, sukanka ar sukaks jubiliejai, kurių gal niekas neprimins. Praną Paulauską, reto talento, dar vaikystėje pradėjusį iliustruoti Giedriaus „Žiburėlį“ ir kai kurias knygutes, Kauno meno mokyklą belankant papjovė džiova. Jo tėvas buvo garsus kalvis prie Vasilčikovo dvaro, gyveno ornamentais išdrožinėtuose nameliuose šalia kapinių ties skulptoriaus Vinco Grybo dirbtuvėmis¹⁷.

Dzidorius Giedraitis - Antano Giedriaus brolis (1902-1984). Studijavo literatūrą, 1926 m. buvo Jono Jablonskio sekretorius, mokėsi pas kalbininką Jurgį Gerulį, nuo 1934 m. rinko žodžius Lietuvių kalbos žodynui, siuntinėjo Juozui Balčikonui net iš Bostono, kur atsidūrė po 1944 m., iš Barkūnų vieninkiu vežimėliu išvykęs per Įsrutę (Instenburgą). Ar tik Vilniuje kalnas nugrištas antkapiais? Pavaikščiokite po Mažąją Lietuvą. Raudonais miestais... Įsrutėje,

---

¹⁵ Žinomas pedagogas, literatas, „Lietuvių literatūros istorijos“ (1931-1935) autorius Zigmąs Kuzmickis taip pat Karklelio sūnus ir Gailiaus brolis: vaikai gimdavo ir mokėsi tenai, kur tėvas mokytojaudamas kilnojosi (buvo vedęs lenkę). Į literatūrą buvo linkęs ir kitas brolis Romualdas (Jurbarke mokytojas), ir jo sūnus Romualdas. Literatūros tyrinėtojas Vincas Kuzmickas (1936-1982) iš tos pačios giminės.

¹⁶ Žr. šios knygos P. 46.

¹⁷ Prano Paulausko piešiniai ir išlikę Giedriaus leidiniuose. Studijavo Meno mokykloje Kaune su Antanu Gudaičiu, Antanu Samuoliu ir kitais garsiais dailininkais. Po mirties darbus giminės parsivežė į Klangius netoli Veliuonos - lubas užkloti, kad nebirtų spaliai (žr. *Antano Giedriaus pasakų kelias* // Pergalė. - 1987. - Nr. 8).

būdamas kareivių, pats eidavau į kareivines antkapių grindinius. „Hier ruht Familie Augstukalski“... Raudoname Klišių dvare gimę du kunigai saleziečiai broliai Antanas (1905) ir Eugenijus (1911) Sabaliauskai. Antanas pamatė Vakarų Europą, Indiją, Pietų ir Šiaurės Ameriką, parašė dar iki karo knygą „1000 paslapčių šalyje“, vėliau išeivijoje papildytą ir pavadintą „Nuo Imsrės iki Orinoko“, už velionį Bronių Paukštį, gelbėjusį žydus, dalyvavo iškilmėse Jeruzalėje, Eugenijus studijavo muziką Vokietijoje, parašė dainų, operėčių. Abu atsimenu 1944 m. Jurbarke. Skrickiui priskiriama daina „Vakaras gaubia Vytėnų pilį“ iš tikrųjų sukurta kunigo Eugenijaus Sabaliausko.

Būtinai norėčiau paminėti Jurbarco gimnazijos kapelioną vokiečių okupacijos metais Edvardą (Eduardą) Petrelevičių. Jis išleido knygų Lietuvoje ir išeivijoje. Bendradarbiavo „Židinyje“ Eduardo Petrelio-Petrelevičiaus pavarde, studijavo Vokietijoje. Pasitraukė į Vakarus 1944 m. Gyveno Jurbarke pas mano tetą Vydūno gatvėje ir paliko didelę biblioteką, po karo sunaikintą kaip ir Izidoriaus Tamošaičio ar Kazimiero Ambrozaičio. Biblioteką dar spėjau perskaityti. O buvo surinkta visa XX a. lietuvių literatūra - nuo Vydūno žurnaliukų iki kalendorių vokiečių okupacijos metais, didieji rašytojai ir mažieji, net Vytauto Montvilos poemėlė rausvais viršeliais „Gimnazistė ir poetas“. Ne, man ji poveikio nepadarė. Paveikė „Židyns“, „Logos“, „Naujoji Romuva“, „Tiesos kelias“, „Atheneum“, „Darbai ir dienos“, Juozapo Skvirecko išverstas Šventasis Raštas, stori tomai pilkais viršeliais... Pradėjau skaityti, kai gimnazijos pastatai, išsimėtę po parką nuo Giedriaus laikų, buvo dar apgulti rusų kariuomenės¹⁸.

---

¹⁸Žr. „Apžvalga“ (1996). „Jurbarke“ (1996) rašoma: „P. Paulaičio nuomone, gestapai jį išdavė Jurbarco bažnyčios kunigas, gimnazijos kapelionas Eduardas Petrelevičius. Petrelevičius bendravo su gestapininkais (jis ir apsigyveno pas gestapininką Kazį Almonaitį), gyrė fašistinę tvarką, skundė ir šantažavo mokytojus“ (p. 201). Nežinau, nesvarbu, jo bibliotekos knygos man kitokios. Parašysiu ir apie šį kunigą. Jau 1943 m. Petrelevičių matydavau, sutikdavau pas mano tetą Petronėlę Masko- laitienę Vydūno g. Nr. 16 (iš ten ir pasitraukė į Vakarus). Griežtai buvo perspėjęs Almonaitį, kad nešaudytų žydų. Antanas Almonaitis ir Pranas Bakus, policininkai, šaudė žydus, net vokiečių filmuoti (dėl to Petrelevičius ir išsikėlė iš Almonaičių). Pranas Bakus („Tigras“, „Leopardas“, žr. „Jurbarką“ (1996)) iš Klišių (gyveno netoli dvaro centro anapus vieškelio vienoje eilėje su Gustu (kunigo Juozo Gusto tėviškė), Jonu Lukošiumi, per karą sodybos sudegintos. Nepaisant žydų šaudymo, ant kelių atsiklaupęs įsiprašė su ašaromis pas Petrą Paulaitį į partizanų, suimtas išdavė, užverbuotas kita pavarde kaip agentas gyveno Rygoje (Marytės Žiliūtės liudijimai man). 1946 m. vėlyvą rudenį ar 1947 m. ankstyvą pavasarį, kai mūsų klasė buvo prie Vydūno gatvės, ties menininko Prano Mikutaičio namu, Bakus sugautas. Emgebistų pilnas sunkvežimis lėkdavo į abi puses, viduryje po geltonu brezentu matėsi pasodintas žmogus. Komjaunuoliai iš stribų sužinojo, kad vežiojamas Bakus, bėgdavome žiūrėti. „Apžvalgoje“ po nuotrauka neteisingai nurodyta kunigo Valdemaro Cukuro kapelionavimo data Jurbarke. Partizano Antano Kisieliaus liudijimu, Cukuras kapelionu buvo 1942 m. Nuotraukoje su juo mokiniai (iš jų vėliau ir partizanai Kazimieras Šimkus, Urbantas Dailidė, Antanas Kisielius) visi nusikirpę (vokiečių okupacijos metais auginti plaukų nebuvo leidžiama). Partizanų buvo ir iš mano klasės. 1945 m. mokiausi su užnemuniečiu Viktoru ar Vytautu Valčiu,

Lietuvoje beveik nežinomas rašytojas Pranas Dom. Girdžius, kuriam rudenį sueis 90 metų. Nė Vytauto Vanago sąvade nėra, o ir kaip poetas įtrauktas Kazio Bradūno į „Lietuvių poezijos“ III tomą (1971), ir Vytauto Kubiliaus - į „Dvidešimto amžiaus lietuvių poezijos“ II tomą (1991 m., bet išleistas tik 1995 m.). Gimė 1902 m. gruodžio 9 d. Rauktiškių kaime, ne per toliausiai nuo Lukšių. Jam Dainių pelkė žinoma kaip Giedriui. Jurbarke kurį laiką mokėsi ir mokytojavo. Susipykęs su tėvu, Kauno universitete studijavo literatūrą ir klasikinės kalbas, buvo viename kurse su Antanu Miškiniu. 1944 m. iš Kauno pasitraukė į tėviškę prie Antvardės, Nemuno garlaiviais pasiekė Karaliaučių. Po karo studijavo Sorbonoje, atvyko į Ameriką, gyveno Kanadoje. Bendradarbiavo „Lietuvos aide“, „Aiduose“, „Drauge“, „Pradalgėje“. Išleido Kristijono Donelaičio, Antano Strazdo, Adomo Mickevičiaus gyvenimų savitas interpretacijas „Tos pačios motinos sūnūs“ dviem laidom - 1974 ir 1981 m., vadindamas „trys graudulingi esiai“ (esė), ir 1987 m. beletristikos knygą „Vėpūtiniai“, vadindamas „taryčios ir parodijos“. Šį ekspresyvaus stiliaus, nuo siurrealizmo iki natūralizmo, nuo modernizmo iki lietuviško realizmo, nuo ironijos iki graudulio, rašytoją reikėtų bent spaudoje paminėti. Literatūros žinovai rašo, kad jį domino Marcelis Proustas, Eugenias O'Neilas, Jamesas Joyce'as, o jis savo „Vėpūtinuose“ rašo: „Atminti mano iškiliam kaimynui ir mano mokytojui, tauriam pedagogui ir mūsų kalbos puoselėtojui, „Žiburėlio“ ir „Saulutės“ redaktoriui - rašytojui Antanui Giedraičiui-Giedriui“. Susirašinėdami, kaip Giedrių paminėti, prisiminėme Giedriaus laiškus. Aš jam rašau - atsargiai, reikia atspaudų, kad nepražūtų, o jis man: „Pasimelsk už mane, nes sekmadienį dirbau, net bažnyčion nenueidamas. Įsiveikiu. Buvau besiunčiąs pustrėčio šimto A. G. laiškų su vokais. Šiandien nutariau išimti iš vokų... Rytų vykstu paštan išsiųsti brangų atminimą, kaštuotis. Ir bus to reikalo galas. Amžinatilsj“. Kad taip tik ir neatsitiktų... (Ačiū Dievui, spausdinant šį „Naujojo Židinio“ numerį laiškus gavau¹⁹.) Išeivijoje, Jurgio Jankaus liudijimu, dar nuo nepriklausomybės laikų Giedrių gerai pažinojo literatas Viktoras Mariūnas (Mejeris, g. 1910).

---

netrukus dingusiu. 1992 m. Seimo narys Algirdas Endriukaitis padovanojo man atspaudą iš KGB archyvų su nuotrauka: Valtys „Убит как бандит“...

¹⁹ Antrame, pataisytame ir papildytame Vytauto Vanago „Lietuvių rašytojų sąvade“ (1997) Girdžius minimas. Mirė 1997 m. kovo 24 d. Parengiau publikaciją apie jį „Šiaurės Atėnuose“ (1997. - Nr. 49. - P. 3; Nr. 50. - P. 8). Taip pat reikėtų prisiminti ir čia, ir Vanago „Sąvade“ praleistą Viktorą Simaitį (1917.04.11 Ožnugarių km., Batakių vis. - 1993. 03. 26 Čikaga). Mokėsi Jurbarko gimnazijoje, vokiečių okupacijos metais dėstė joje lietuvių ir lotynų kalbas. Autorius populiariosios dainos „Aras“, išleido eilėraščių rinkinius vaikams „Vyturėliai laukuos“ (1947, Roitlingene), „Pasakų šalis“, „Šalis ta Lietuva vadinasi (abu Čikagoje, 1991). Apie Šimaitį plačiau mano parašyta „Dienovidyje“ (1994. - Nr. 26. - P. 9). Lietuvių poetų eilėraščių vaikams rinkinėlis, kurį miniu 1994 m. „Dienovidyje“, dėl „Katalikų pasaulio“ krizės (žurnalo ir pavadinimas nuo 1998 m. pakeistas į „Sandorą“) kol kas perduotas kitai leidyklai.

Pagaliau du audringi filosofijos daktarai Izidorius Tamošaitis iš Antkalniškių ir Kazimieras Ambrozaitis iš Rotulių, studijavę Šveicarijoje, kaip Marija Pečkauskaitė - Šatrijos Ragana, Stasys Šalkauskis, Vincas Mykolaitis-Putinas ir kiti lietuviai, Vakarų Europai savo disertacijomis išpopuliarinę rusų filosofą Vladimirą Solovjovą. Abu Jurbarke skaitė paskaitas Giedriaus vadovaujamuose mokytojų kursuose. Ambrozaitis dalyvavo išleidžiant „Žiburėlių“, pats šį tą parašė jo puslapiams. Tamošaitis nuėjo su tautininkais, redagavo „Vairą“, Ambrozaitis su krikščionimis demokratais, spausdino savo darbų Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos leidiniuose, bet abu turėjo nesusipratimų ir su savaisiais, o komunistai abudu išvežė per pirmąją sovietinę okupaciją. Giedrius, Ambrozaitis ir mano tėvas buvo beveik vienmečiai, vienas kitą gerai pažinojo. Apie abu daug rašyta ir nepriklausomybės metais, ir nepriklausomybę dabar atkūrus, ir išėivijoje, bet, manau, dar bus parašyta. Ambrozaitį mačiau gyvą. Antanas Miškinis, man pasakodavo, kaip su Kaziu Binkiu, Jonu Kossu-Aleksandravičiumi ir Kazimieru Ambrozaičiu jiems „liejos vynas, dužo taurės“ ir „lėbavo pasakų karaliai“ Rotulių lankoje prie Nemuno. Ambrozaitis studijavo Maskvoje ir filologiją, turėjo šmaikščią plunksną ir gerą iškalbą, mėgo poeziją, todėl jo gimtinėje Rotuliuose lankėsi nemaža poetų. Mūsų tėviškes už vieškelio skyrė tik nedidelis Šimkų ūkelis ir didžiulis žydo Grinbergo ūkis. Prano Dovydaičio vadovaujamos ateitininkų ekskursijos vasarą Nemunu dainuodavo pas Ambrozaitį kone iki pat nepriklausomybės galo. Net Kazys Bradūnas ir Juozas Girnius Rotuliuose yra buvę. Kazio Binkio sūnus Gerardas rašė, kad jam prie lovos už durų žymusis poetas - tėvas, Ambrozaitis ir panašūs pašnekovai išūžė ausis nuo mažens per naktis kalbomis visai ne apie poeziją. Man buvo lygiai tas pat. Kaimiškoje lovoje su patrūnijusiomis kojomis neduodavo užmigti arba užmigdydavo kaip lopšinė susirinkusiųjų kalbos. Lyg jie, o ne tironai, būtų atsakingi už pasaulio likimą, lyg be laisvos Lietuvos jiems nebūtų prasmės užsidengti savo prakiurusius stogus²⁰. Todėl, kai 1944 m. spalio 8 d. vienu metu iš karto buvo uždegti apie 40 sodybų ir to gaisro dūmai rudens ramybėje sudarė debesis, o tarp ugnių be perstojo sprogo sviediniai, atsisukau bėgdamas iš toli pasižiūrėti į mūsų juodus medžius, besiraitančius sūkuriuojančioje liepsnoje, virš kurios lėkė raitelį panašus vienintelis visame danguje baltas debesėlis. Mano eilėraštyje „Vytis pirkioje“, rašytame dar nesitikint gyvam sulaukti nepriklausomybės, Vytis visai ne emblematika, o Vytis, kabojęs ties patrūnijusia

---

²⁰Dėl to ir žinojau, kad Churchillis nori atidaryti antrąją frontą Balkanuose, kad viltis dėjo į Atlanto chartiją partizanai, kad buvo slaptieji protokolai, Teheranas, Jalta, Potsdamas, kad mus pardavė amžinai, kad yra partizanų generalas Jonas Žemaitis... Neužmirštama toji kaimiečių „žiniasklaida“, kai jie tardavo Churchillis taip, kaip parašyta - Churchulis, Badoljė - Badoglis, o kalbėdavo tiesą, degančiomis akimis.

lova ir išlėkęs tada debesėliu²¹.

Po tų baugių gaisringų sproгимų ir pasirodė Kazimieras Ambrozaitis Kuturiuose pas mūsų kaimyną Joną Paulaitį su savo giminėmis, nes ir jų sodyba Rotuliuose buvo sudeginta. Mus priglaudė šalia kitas kaimynas - Pranas Stanaitis. Mūšiai vakaruose tai sudrebindavo žemę taip, jog meste išmesdavo iš lovų, tai taip nutildavo, jog atrodė, kad pasibaigė karas. Rudens ramybėje nugeltę sodybų medžiai palinkę žiūrėjo į pelenų dykumas, kur pamatų akmenys buvo pavirtę dulkių krūvomis. Degėsių tvaikas, apkasai, kryžiai žuvusiems, minų krūvos, pasiūtę šunes tuščiuose laukuose, kaip aguonų pribarstytuose juodų sproгимų duobių, širdgėla, juodesnė už jas. Rusų kareiviai girti vežimais važinėdavosi po kaimus, pagriebę prievartaudavo visas - nuo šešiolikos iki septyniasdešimt metų. Šaudavo ne tik į šunį kieme, bet ir į pirmą pasitaikiusį žmogų. Nuo kulkos ir mane išgelbėjo nusprogusi laužo kibirkštis, kuri laiku pataikė į akį. Vokiečiai 1941 m. kitaip darydavo: šaudavo į kiekvieną, net vaiką, išeinantį iš krūmų. Dabar žmonės kaimuose užsikabindavo kabliais tvartus iš vidaus ir neidavo naktimis išgirdę plėšiant, nes gaudavo iš automatų tiesiai į duris. Atvažiavę su tanku vienam pradėjusiam šaukti ūkininkui Dainių kaime ne per toliausiai nuo pelkės paleido iš kulkosvaidžio ir dar iš patrankos pridėjo - sviedinys perėjo per sienas ir sprogo kaimyno ažuole. Apdergdavo paminklus, pakelių koplytėles²².

Jau užfrontėje, visą lapkritį kažkur prie Sudargo miškuose laikėsi nepasidavusi vokiečių dalis ir Jurbarką varė iš proto: susigalvoja, kada jiems patinka, ir duoda į miestą iš savo vienintelės patrankos, ar šiokią, ar šventą dieną. Bum-žžž-driokst! Bum-žžž- driokst! Paleidžiami vaikai iš mokyklų, skirstosi turgus, išlikę per mūšį dabar bėga su manta iš namų nuo tos vienos patrankos. Tiktai klebonas laikydavo Mišias lyg niekur nieko, nors pasilikdavo vienas, bet kai sviedinys ties didžiuoju altoriumi iš pietų pusės pataikė į bažnyčią ir sprogo sienoje, pramušdamas skylę, ir klebonas pamaldas pradėjo trumpinti. Kada 1941 m. vokiečiai bombardavo raudoną Klišių dvarą, kitapus Imsrės šalia vieškelio, kertančio mano kito dėdės, tėvo brolio, nepriklausomybės kovų savanorio, su Giedriumi dirbusio gimnazijoje²³, iš dvaro gautą ir parduotą žemę, ties rodykle į

---

²¹ Užuomina į eilėrašį „Vytis pirkioje“, sukurtą 1978 (rink. „Pučia vėjas į širdį“, 1990, P. 92) ir Kęstučio Nastopkos pastabą apie jį.

²² Buvo baisios dienos ir naktys. Kareiviai leisdavo serijas iš automatų tik įsukę į kiemą, susišaudydavo tarpusavyje. Žmonės gelbėdavosi virsdami. Mes, vaikai, visų gyvenusių pas kaimyną Stanaitį, ir jo, kartą išsigelbėjome sulinde po klėtimi. Ūkininkas Dainiuose buvo vadinamas Mickeliu. Ar tokia tikroji pavardė, ar pravardžiudavo taip Simanavičių. Tankas atvažiavo naktį, prieštankinio kanalo krantais.

²³ Benedikto Juškaičio. Antosė Juškaitienė (*Jurbarkas*. - 1996. - P. 347), dėdienė, 1944 m. su pussesere pasitraukusi į Kanadą, Kauno g. 77 ne gyveno, o turėjo mėsinę, dėdė alinę. Atsimenu iki 1940 m. gaisro. Daug *spiritus vini* amžinatilsį dėdė (mirė 1939 m. lapkričio 24 d. Kaune) išragavo su viso Jurbarko žinomu *spiritus movens* Kutka, giminaičiu JAV senatoriaus Edwardo

rytus „Kuturiai 2 km.“ trobelėje be grindų gyvenusi Maciulevičienė su šešiomis dukterimis, apsėdusios stalą, valgė iš didelio dubenio bulvinę košę. Pro atvirą langą į tą košę iš dangaus nukrito plaštakos didumo suskirdusi skeveldra. Vietoje kotleto... Jos padovanojo ją man. Pavaišino... O dabar - skeveldrų daugiau negu bulvių.

Padegėliai važiuodavo, kaip tada vadinome, į Vokietiją, pašarų ir bulvių. Užvažiuodavo tenai ant minų. Neparvažiuodavo ir tėvai kokią savaitę. Kai parvažiuodavo prisikrovę avižinių šiaudų, vežimo skyles užsikamšę Brockhauso tomu ar Albrechto Diurerio albumu, nustodavome drebėję. Kurie nebuvo sudegę, važiuodavo „riauberiuoti“. Geresnio žodžio tiems žygiams nerandu už jų pačių. Nemunu važiuodavo. Užšalo kaip stiklas. Tokia Jomantienė pasikinkė pati į šlajas, užsikrovė kuliąmąją mašiną, ant viršaus dar spintų. Vakarų vėjas tiek varė ledu tą jos kalną, jog sustoti pavyko kažkur ties Skirsnemune, kai įlūžo²⁴. Gruodis buvo pasiutusiai šaltas. Mokyklose nemokė vaikų. Kaime tą sausą vasarą neišseko tik vienas šulinys²⁵. Dabar pradėję atsirasti vandenys iššalo. Užplūdo poilsiui atitrauktos rusų armijos, visą mėnesį išstovėjo pas ūkininkus. Kareiviai veždavo vandenį iš Nemuno, milinių skvernai apdegdavo besišildant prie krosnių durelių. Išplėšė avilius²⁶, korių pasidarė pilni laukai. Ambrozaičio knygų kaip avižinių šiaudų vežimas buvo pastatytas už klojimo nuo gaisrų, gale klojimo ant ratų šnypštė kareiviška virtuvė. Kareiviai skaldė jas kirviais lyg malkas ir kišo

---

Durbino, 1997 m. aplankiusio Lietuvą politikos reikalais, o Jurbarką - giminystės. Chaimas Jofė, Jurbarko partorgas, 1941 metų žmonių išvežimų ramtis ir šulas, 1945 m. į partijos komitetą nuėjusiam pagalbos prašyti padegėliui mano tėvui atsakė, kad pirma reikėtų gyslas išstampti dėdei (nežinojo, kad miręs... žydų ligoninėje) kaip nepriklausomybės kovų savanoriui, sakiusiam, kol busi sąs gyvas, Jurbarko komunizmo nebus. Tėvas pasiūlė partijos sekretoriui Jofei pasinaudoti geresne proga - užrašyti žydų kapinėse ant surankiotų bendro kapo sušaudytųjų žydų pavardes. Jas, kiek žinau, išsaugojo... repatriantas Brūderis. Gedimino gatvės gale jo tėvas turėjo varganą trobelę, nebaigtą, dviejų kambarėlių, o vieną iš jų po karo tuoj užėmė Bataitis. Repatriantą Brūderį naciai suėmė dar Smalininkuose, ką tik 1940 m. repatriavusį, ir išlaikė savo lageriuose, net Jugoslavijoje. Rusai paėmė iš vokiečių lagerio perkėlė į savo lagerius aukso kasti. Ir tas visą gyvenimą lagerių pragaruose braidęs po kraują žmogus ar ne vienintelis Jurbarko stengėsi, kad istorijai iš atminties neišdiltų sušaudytų žydų pavardės. Šio straipsnio redakcinis priedas („Naujasis Židinsys-Aidai“ - 1992. - Nr. 4. - P. 52), apie tragikomiškumo paryškiniimą žmonių likimuose, nėra atsitiktinis.

²⁴ Gal taip į Lietuvą senovėje plūdo ir kryžiuočiai?

²⁵ Antano Stankaus ant Imsrės kalno. „Jokūbo šulinys.“ Niekas niekad neatsiminė, jog jis būtų kada nors išsekęs. Tik 1977-1978 m. nušluojant vienkiemius visų sodybų pamatų akmenys, medžių kelmai ir kiti nenaudingi griozdai suversti į šulinius ir užkasti buldozeriais. Šiandien einą ūkininkauti vėl ieškos „vandens gyslų“. Taip žmonija per amžius turi begales darbo ir bedarbių...

²⁶ Klišių pradžios mokyklos mokytojo Vinco Ždankaus (žr. *Jurbarkas*. - 1996. - P. 202, nuotraukoje parašą „3-čias neatpažintas“). Skusdavo galvą plikai, kalne į pietus prieš saulę turėjo sustatęs ar ne 20 avilių. 1943 m. buvo tėvų komiteto pirmininkas. Kaip ir Petras Paulaitis, veikė prieš abu okupantus. Jurbarkiečius palydintį Povilo Plechavičiaus vietinę rinktinę, pasakė kalbą.

į geležinę savo krosnį. Kai suduodavo kirviu į storą tomą kaip į kaktą, po kiekvieno smūgio užsimerkdavau. 1944 gale ir 1945 m. pradžioje buvo tokie baisingi Karaliaučiaus bombardavimai, jog atrodė, kad frontas atgal pajudėjo. Danguje kryžiuosį prožektorių prožektoriai. Kai kurių nervai neišlaikė - pradėjo bėgti iš namų toliau pas gimines.

Tokiais laikais pas kaimyną matydavau Kazimierą Ambrozaitį trobos apyblandoje vieną vakarais kalbantį rožančių. Tokiais laikais vieną vakarą mano tėvas drebėdamas atsigulė ir pasakė - atstokit, važinėtis daugiau nevalioju, man visko gana. Daktaro nebuvo. Už ką ir kur jį gausi, jeigu skeveldrų daugiau negu bulvių. Atsimenu tik nepaprastai daug moterų: mūsų moterys, kaimyno moterys, mūsų giminių moterys, jo giminių moterys... Jos nutarė šaukti Ambrozaitį. Juk jis daktaras...

Jis ir atėjo vieną pavakarę. Juodu kostiumu, baltais marškiniais, tamsiu kaklaraiščiu, ilgais plaukais, be kepurės, nes čia pat gyvenome. Užsidarė su tėvu kelioms valandoms, o mes mirėme iš baimės, moterys pradėjo grabinėtis grabnyčių: jeigu daktaras taip ilgai neišėina, tikriausiai, teks degti žvakę... Pagaliau temstant išėjo: „Leiskite porą dienų pagulėti šiltesniame kambaryje. Užsišaldė gripą.“ Paskui jį išėjo ir tėvas. „Pasiblerbėva, ir atsikėliau“, sako, į laikraštį sukdamas suktingę. Pasiblerbti pas mus - pasišnekėti laisvai ką nori. Filosofinėmis temomis...

Lietuvoje ir tada buvo feministinis judėjimas, tik nuoširdesnis. Moterys, valgydamos bulvinę košę, vaišindavo pakeleivį bombos skeveldra arba filosofijos daktarus priversdavo, kad pagydytų gripuojančius vyrus. Todėl visi ir laikėsi ant kojų nedejuodami. Tiktai vėliau ir jos, tvoras bekūrendamos, nesulaukdamos varinėjamų ir tardomų vyrų, pradėjo prakurams kirviais skaldyti knygas, kaip rusų kareiviai. Benedetto Croce, Arthuras Schopen- haueris, Immanuelis Kantas, Platonas, Maxas Scheleris, Aurelius Augustinus, Friedrichas Wilhelmas Schellingas, Edmundas Hus- serlis, Oswaldas Spengleris, Nikolajus Berdiajevas, Levas Šestovas, Hoene-Wronskis, Auguste'as Comte'as, Gabrielis Marcelis... „Die Staatslehre Wladimir Solowjov's“, žaliais kietais aptaisais Kazimiero Ambrozaičio disertacija, jo su Kaziu Binkių išleisti trys, du plonesni, vienas storesnis, sąsiuviniai „Enciklopedinio žodyno“, kurio nė Leonas Gudaitis Lietuvos bibliotekose nerado. „Sieben hundert Jahre deutsch-litauischen Beziehungen“²⁷. Lyg plaučiai susiūtos seimų stenogramos²⁸. Baltos lankos, juodos avys... O Izidoriaus Tamošaičio bibliotekoje buvo Prancūzijos, Vokietijos, Anglijos, Belgijos žymiausių leidyklų leidiniai, bet visą jų klėtį suėdė žiurkės. Jau tada baltos lankos ėmė virsti į juodas, o jose pradėjo rodytis baltos avys. Ambrozaitį atsimenu

---

²⁷Vydūno knyga vyšniniais viršeliais, žadėta, bet iki šiol taip ir neišleista.

²⁸Ambrozaitis dalyvavo keturiuose Lietuvos seimuose.

pavasarij ant Nemuno kalno Rotulių vyrams patariantį vyti pančius²⁹. Bet jo nepaklausė net sesers sūnus: Kazimieras Šimkus Jurbarko turgavietėj buvo pamestas vienas pirmųjų.

Dar tada sugyveno visokie žmonės, o pas žmones maišėsi visokios knygos. Giedrius raštuose nėra neapykantos nė vienai tautai. Nors jis auklėjo lietuviška dvasia, bet jo žurnalai pilni visokių tautų rašytojų vertimų. Nors jis buvo katalikas, bet sekė Tolstojaus ir Vydūno mintimis, mačiau jo rusiškai rašytų eilėraščių rankraščių³⁰. O jį gyvą pamačiau maždaug Stalingrado mūšio dienomis. Atsimenu to mūšio pabaigą. Neužmirštama... Per žiemą karklai buvo apsiskleidę kažkokiais į rožės žiedus panašiais raudonais burbulais, žmonės šnekėjo, kad pražydo karklai, berods, ir žurnalas „Naujoji sodyba“ aiškino. Bekalbėdami apie tolimus kruvinus mūšius visi gulėsi ir kėlėsi, o vieną dieną aplėkė žinia, kad vokiečiai sumušti. Tos dienos vakare saulėleidis sutapo su šiaurės pašvaiste. Baugiausia iš mano matytų. Mažas mėgdavau žiemos vakarais išeiti toli į laukus. Staiga apėmė siaubas. Mirtinoje tyloje saulė leidosi siaubingai raudona, sniegynus apliejo lyg liepsnos ir kraujas, visas šiaurės dangus virš Lietuvos suplazdėjo kaip raudona vėliava. Juodavo raudonume svirtis iškėlusios senos sodybos, medžiai, kryžiai. Parbėgau iš baimės namo. Vėliau aprašiau eilėraštyje „Mamajaus pilkapis“. Kai 1945 m. pavasarį paimsriais pro žibutes ir lazdynus paskutinį kartą išėjau iš Klišių pradinės mokyklos, netrukus iš jos buvo išmesta ir visa bibliotekėlė su Giedrius knygomis, kurias skaitė medinėmis, kibirų lankais pakaltomis, pačių pasidarytomis pačiūžomis ant balų čiuožę kaimų vaikai. Ką ji reiškė dviejų barbarų kruviname susirėmime!

Gailiuosi, kad nuo liūdėsių netekau ūpo susirašinėti su Giedriumi. 1972 m. per savo tetą Italijoje pasiunčiau jam eilėraščių rinkinį „Mėlyna žibutė apšvietė likimą“. Jurbarko progimnazijoje ir gimnazijoje tetą mokė Giedrius vienoje klasėje su busimaisiais literatais Juozapu Banaičiu, Pranu Dom. Girdžiumi, Petru Mikutaičiu, kunigu Juozu Gustu, kaip šiandien rašoma, išklausiuisu paskutinę Salomėjos Nėries išpažintį, dainininku Antanu Šabaniausku ir kitais. Nuo 1927 m. ji buvo vienuolė salezietė, gyveno Italijoje, itališkai kalbėjo gal geriau negu lietuviškai, auklėjo po keliasdešimt mergaičių italių. Iš pradžių gyveno Albanijoje, tuometiniame Skutari, paskui Vezuvijaus papėdėje. Napoli... Torino. Mirė ilgai išgyvenusi Alassio. Aš jos gyvos nemačiau. Kelis kartus buvo nutrūkę

---

²⁹Užuot ėjus į partizanus. Apie Ambrozaitį daugiau esu parašęs „Apžvalgoje“ („Saulėleidžiai į žiemos ir \ vasaros vakarus“, 1996). Jo sąžinėje krikščioniškoji kibirkštis gal ir nebuvo užgesusi. Kai 1948 m. antrą kartą norėta susigrąžinti iš Sibiro ir kreiptasi laišku, kad galėtų pasirašyti laiduodami Rotulių gyventojai, pavyzdžiui, Juozas Felkeris, Antanas Telišauskas, Dominikas Sabaliauskas sako, Ambrozaitis giminėms atrašęs: nesivarginkit be reikalo, Felkeris ir Telišauskas geri žmonės, o Sabaliauskas tegu eina velniams dumplių pūsti...

³⁰Barkūnuose, pas Aleksandrą Giedraitienę.

ryšiai, kelis kartus visa giminė meldėsi kaip už mirusią. Karo metais, gavus vokiškame blanke nežinoma kalba, aišku, italų, rašytą Raudonojo Kryžiaus pranešimą, kurio niekas negalėjo perskaityti, tik vienas vokiečių kareivis po metų. Pokaryje, kada nusileido geležinė uždanga. Kada vėliau buvo nulūžusi ranką ir gandino prancūzės laišku, kad... ne mirusi, o gyva, tik negalinti rašyti. Man brangių lietuviškų tekstų nurašė ispanė. Sunku jai buvo lietuviškas raides rašyti, laikau kaip relikviją. Kada senatvėje nutrūko susirašinėjimas ir tiktai ar ne po dviejų metų gavau mirusios nuotrauką. Gal kas galėtų pasakyti, kada ji man buvo mirusi, kada gyva?³¹

Teta su savo buvusiu mokytoju Giedriumi palaikė ryšius. Jo laišką gavau per ją. Tada buvau už savo poeziją puolamas, gyvenau lyg pelė po šluota. Išvažiavome su žmona vasarai toli nuo literatūros. Sėdėdamas ant slenkščio, valgydamas bulvę ir žiūrėdamas į saulėleidį galvodavau: kas aš jam? Čia puola, o jis senosios kartos, kitaip į literatūrą žiūri, galime visai nerasti kalbos, tada bus dar liūdniau. Nors daug norėjau jį paklausti. 1972 m. spalio 25 d. Antanas Giedrius man užrašė savo knygą „Lukšiujai“ - „Imsrei ir Antvardei prisiminti“ ir pasiuntė tetai į Alassio. Ji tenai ir gulėjo. 1977 m. rugpjūčio 29 d. Giedrius mirė Vorčesterio mieste Amerikoje, kur gyveno vienišas ir vienas. Žmona, N. Bangelė, buvo mirusi prieš dešimt metų. Dvi dukterys Danutė ir Grožvyda³² kituose miestuose. 1981 m. išėjus mano „Tolimoms dainoms“, manydamas, kad kito rinkinio gal vėl turėsiu laukti dešimt metų, pasiunčiau keliems išeivijos rašytojams, man brangiems, lyg atsiveikinti ranką paduodamas. Juk žinai, kaip kartais būna... Stasiui Santvarui pavyko pramušti - Antano Giedriaus „Mūsų Jurbarką“ man tol siuntė, kol gavau per tuometinę „Tėviškės“ draugiją. Jos pirmininkas generolas Pranas Petronis su Santvaru kadaise buvo pažįstami iš studijų ar kariuomenės laikų, todėl Santvaras ir užsispyrė: nesiųsiąs aplinkiniais keliais, o turįs pramušti tiesiai, nors dingtų ir kelios knygos specfondų ramybėje. Prisimindamas nepriklausomybės kovose baugiai sudraskytą savo koją... Padrąsintas kreipiausi į „Gimtojo krašto“ redaktorių Vacį Reimerį, su kuriuo kadaise „Literatūroje ir mene“ dirbome, nesusipykome, nepaisant pažiūrų. Būdavo linksmiau, kai pavykdavo ką gera sutartinai padaryti. Pavyzdžiui, kad ir Juozą Balčikonį gelbėti nuo užpuldinėjimų. Gal kada parašysiu. Sakau Reimeriui, ar nepadėtų, nes gali numirti ir teta, o man šurpoka - tiek metų guli kažkur mirusio žmogaus rankos parašyta mano pavardė nepavojingoje lietuviškoje

---

³¹ 1997 m. suėjo 95 metai nuo tetos gimimo. 1992 m. pusseserė Danutė Maskolai- tytė paminėjo „Katalikų pasaulyje“. Gal ir aš apie tetą dar suspėsiu kada nors parašyti, turėdamas tiek laiškų, nuotraukų, dokumentų...

³² Danutė, studijavusi dailę, gyvena Australijoje. Į Ameriką nevažiavo: ši šalis jai primenanti Sibirą. Grožvyda man juokėsi, kaip rašytojas Jurgis Jankus, pasitaikęs į Barkūnus tamsoje, jų mažų paklaustas „kas?“, erzindavo: „Jurgis murgis menturlaižis“.

knygoje. Bandėme laimę. Taip ją gavau tik tada. Knygnešių tauta esame...

Apie Giedrių knygoje galima pasiskaityti, kad spaudos draudimo metu mokė vaikus lietuviškai Lukšiuose, kad mokėsi Maskvoje, Voroneže, Nepriklausomybę atgavus dirbo Jurbarke, Kaune, kad Vokietijoje 1952-1954 m. buvo Lietuvių Vasario 16-osios gimnazijos direktorius, po karo net „Saulutę“ atgaivino, palaikė ryšius su žymiais rašytojais, dailininkais, kultūrininkais. O jo laiškuose mano tėvui galima pasiskaityti ir taip: „Lietuvoje... visą laiką dirbau švietimo darbą. Ir Vokietijoje trejus metus dirbau gimnazijoje. Amerikoje taip pat gavau darbą gimnazijoje... Tik dirbau ne pačioje gimnazijoje, o tos gimnazijos mokinių bendrabučio virtuvėje: su indų plaujama mašina indus ploviau... viename dideliame viešbutyje kilimus valiau. Čia dirbau naktimis, bet darbas nebuvo sunkus, su mašina ar su šluota besistumdant“. 1973 m. žiemą Juozapas Giedraitis „Pro memoria“ gal taip pat apie tą laiką rašė: septyniolika gražiausių ir pajėgiausių savo amžiaus metų, kai galėjau tiek padaryti kultūrai, be jokio nusikaltimo, vos paeidamas, kirtau Sibire miškus.

Mokiniams Giedrius atrodė poniškai, bet plovė mokiniams ir indus. Su koku pasiaukojimu jaunas, „ubagu būdamas“, dirbo per dienas, rašė per naktis, kad išsipildytų svajonės. Amerikoje pensijos gaudavo aštuoniasdešimt, vėliau šimtą šešiasdešimt dolerių. Ne ką mažiau ir kūrinių parašė...

Kanadoje gyvenantis rašytojas Juozas Kralikauskas man Vilniuje padovanojo paskutinę Giedriaus nuotrauką. Sujaudintas pasakojo: netikėtai susitikom Čikagoje, ir Giedrius sako - einava nusifotografuoti prie koplytstulpio. Tuojau po to numirė. Senatvėje, pasakojo Kralikauskas, Giedrius nerašė, tiktai tylėdamas susimąstęs vienu vienas sėdėdavo ir žiūrėdavo toli į kalnus. O mano tėvui laiške 1977 m. pavasarį, prisimindamas, kaip mokėsi kartu abudu, kartu pareidavo į Kuturius, klausydavosi senelio pasakų, apgailėstaudamas, kad šalia tebesančios mokyklos Jurbarkas nugriovė namą, kuris kadaise buvo šviesuolių pastogė, prasarė: „O kai aš vienas kada pasilikdavau tame kambaryje, kur mes gyvenom, tai man per naktį kažin kas rublį sidabrinį ant stalo raičiodavo. Manydavau, kad vaidinas, o kai užbraukdavau degtuką, nieko nebūdavo, bet paskui ir vėl raičiodavo. Ir dabar nežinau, kas ten tada tokius garsus padarydavo“.

Jonas Juškaitis

1992